

РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

THE ROLE OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS AS INSTITUTIONS OF CIVIL SOCIETY IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN STATEHOOD

Биркович О.І.,

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Автор досліджує питання ролі інституту релігійних організацій у розбудові української державності. Особливо аналізуються основні законодавчі зміни щодо діяльності релігійних організацій в Україні.

Ключові слова: релігійні організації, капеланства, громадянське суспільство, патріотизм, духовне відродження.

Автор исследует вопрос о роли института религиозных организаций в развитии украинской государственности. Отдельно анализируются основные законодательные изменения относительно деятельности религиозных организаций в Украине.

Ключевые слова: религиозные организации, капеланства, гражданское общество, патриотизм, духовное возрождение.

The author explores the question of the role of institutions of religious organizations in the development of Ukrainian statehood. Separately, analyzes the major legislative changes in the activities of religious organizations in Ukraine.

Key words: religious organizations, chaplains, civil society, patriotism, spiritual revival.

Постановка проблеми. Офіційне проголошення стратегічного шляху розвитку України як демократично орієнтованої соціальної та правової держави, яка прагне інтегруватись у європейську спільноту, поставило перед правовою наукою низку важливих завдань, пов'язаних із практичною реалізацією низки конституційних положень та формування напрямів інтеграції. Одним із них є реальне забезпечення здійснення прав і свобод людини, їх гарантії, що визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Конституційно закріплене право громадян на свободу світогляду і віросповідання, проголошене в ст. 35 Конституції України, потребує вдосконалення правових механізмів його реалізації. Тому не випадковим є те, що реалізація права на свободу світогляду і віровизнання в аспекті міжнародно-правових стандартів є важливим критерієм оцінки демократичності держави і розвитку громадянського суспільства. Налагодження цивілізованих відносин із релігійними організаціями відіграє особливу роль в процесі розбудови молодій Україні, особливо в сучасних умовах після перемоги Євромайдану і становлення нової української нації.

Сьогодні як ніколи видно, що держава і релігійні організації обопільно зацікавлені в співпраці, що проявляється частих зустрічах представників усіх церков із представниками державних органів, допомога релігійних громад Збройним Силам України, біженцям, іншим верствам соціально-незахищених верств населення. Метою такої співпраці також є і узгодження основних напрямів реформування сучасного українського суспільства і становлення правової держави. Таке налагодження стосунків має відбуватися передусім у правовому полі, тобто шля-

хом визначення прав та обов'язків релігійних організацій на законодавчому рівні, і нижче – прийняття ефективного закону у сфері свободи совісті та віросповідання, видання відповідних підзаконних нормативних актів для деталізації норм та положень законів, у тому числі і внесення змін до деяких законів України (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах [2].

Від налагодження стосунків держави з релігійними організаціями багато в чому залежить стабільність і подальший розвиток України. Адже залежно від того, як розвиватимуться стосунки держави і церкви (релігійних організацій), українське суспільство буде ставати більш консолідованим, або навпаки.

Останнім часом вплив церкви, релігійних норм і цінностей на життя суспільства в постсоціалістичних державах помітно посилюється. Це пояснюється певною мірою істотними змінами умов життєдіяльності і підходом до релігії як до фактору духовного відродження народів. На фоні останніх подій, що пройшли зимою 2014 року і проходять в Україні сьогодні, особливо видно як активно міняється відносини між релігійними організаціями і державними інституціями. Природно, це зумовлює і підвищення інтересу науковців до питань визначення ролі і місця релігійних організацій в становленні української державності.

Отже, предметом нашого дослідження є виокремлення основних напрямів впливу релігійних організацій як інститутів громадянського суспільства на становлення української державності.

Стан дослідження. Серед учених, які досліджували вказану тематику, є напрацювання та-

ких дослідників, як М.І. Бабій, І.Б. Бенедиктова, О.М. Биков, Л.С. Вахняк, Г.В. Друзенко, К. Дьюрем, А.П. Кочкадан, О.М. Кудояр, П.М. Любченко, В.С. Лещенко, І.В. Рябко, В.В. Токман, Л.В. Чупрій, проте наявні напрацювання не висчерпали можливостей для подальших досліджень. Тому ми можемо констатувати потребу нових досліджень та вироблення оптимальної моделі взаємовідносин релігійних організацій і держави в теорії державотворення.

Виклад основного матеріалу. Так, сучасні радикальні демократичні перетворення політичної системи українського суспільства, які широко дискутуються в парламенті і в суспільстві, курс на побудову демократичної, правової та соціальної держави і становлення основ громадянського суспільства в останні роки об'єктивно привели до підвищення значимості в демократичному оновленні суспільних організацій та рухів, засобів масової інформації, парламенту, релігійних організацій, інших інституцій громадянського суспільства.

О.В. Скрипнюк визначає громадянське суспільство як комплекс приватних осіб, класів, груп, інститутів, взаємодія яких регулюються цивільним правом та які прямо не залежать від політичної держави, а також вважає, що громадянське суспільство демонструє «структуру недержавних самоорганізованих груп» [1, с. 414]. Одним із таких вагомих недержавних інститутів, який займає важливу нішу в системі громадянського суспільства, є інститут релігійних організацій.

Релігія у всі часи і у всіх народів була дуже важливою для основної маси населення, адже вона прививала своїм прихильникам пошану до загальнолюдських цінностей. Наприклад, у Західній Європі і Північній Америці релігійні організації (особливо протестантські) багато зробили для становлення громадянського суспільства, насамперед сприяючи формуванню моральності, вихованню в них впевненості в собі, опори на власні сили, у конкуренції за досягнення успіху, формуванню підприємливості в громадян. Сучасна Україна, на думку І.В. Рябко, багатоконфесійна держава, де діє понад 27 тис. релігійних організацій, які представляють більше ніж сотню конфесій [3].

Варто звернути увагу на те, що стан забезпечення державою свободи віросповідання значною мірою залежить від характеру відносин держави й релігійних організацій, моделі та становлення таких взаємозв'язків, їх правового регулювання. Висвітлення зазначеного питання є умовою всебічної характеристики діяльності релігійних організацій, належного виконання державою зобов'язання забезпечити правомірну реалізацію й охорону свободи віросповідання, у тому числі з точки зору міжнародних і регіональних угод із прав людини [4, с. 26].

Правові основи діяльності релігійних організацій як громадських об'єднань, їх взаємодії з державними та іншими соціальними інститутами закладено в Конституції України, Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» та в інших документах. Так, ст. 35 Основного Закону України відокрем-

лює діяльність церкви як релігійної структури від держави, але надає кожній людині право на свободу віросповідання, світогляду та релігійну діяльність. Подібне відокремлення має позитивну характеристику, так як релігійні організації мають можливість бути незалежними від державної політики. Проте, не зважаючи на їх відокремленість, релігійні організації несуть і соціальне навантаження в суспільстві. Для розв'язання загальносуспільних проблем держава і релігійні об'єднання здійснюють спільні (частково фінансовані державою) у галузях (сферах) формування здорового способу життя; підтримки інституту сім'ї, материнства й дитинства, соціальної адаптації осіб з особливими потребами; охорони здоров'я; збереження, відродження і розвитку історичної та культурної спадщини, у тому числі традиційної культури українського суспільства; освітньої діяльності, пов'язаної із забезпеченням можливості здобуття якісної освіти громадянами з малозабезпечених прошарків суспільства; громадських робіт, діяльності з охорони навколишнього середовища, ліквідації наслідків стихійних лих, екологічних і техногенних катастроф; захисті суспільної моралі від проникнення культури насильства, жорстокості, порнографії; протидії псевдорелігійним структурам, небезпечним для особи та суспільства тощо [5].

Згідно з нормами вищевказаного закону до релігійних організацій належать: релігійні громади, управління, центри, релігійні братства, монастирі і духовні навчальні заклади, місіонерські товариства. Усі ці організації приймають статус юридичної особи з моменту офіційного реєстрування. Релігійні організації не мають права брати участь у діяльності політичних партій, зокрема надавати їм фінансову допомогу, втручатися в діяльність інших релігійних організацій чи об'єднань. Хоча існування міжконфесійного нерозуміння не сприяє консолідації суспільства і формуванню так бажаного для громадянського суспільства, належного рівня моральності, духовності, людяності, проте останні події свідчать про примирення різних конфесій і вироблення єдиної церковної політики, яка направлена виключно на людину як найбільшу цінність суспільства. Від налагодження стосунків держави з релігійними організаціями багато в чому залежить стабільність і подальший розвиток України. Адже залежно від того, як розвиватимуться стосунки держави і церкви (релігійних організацій), українське суспільство буде ставати більш консолідованим, або навпаки. І саме тому кожна демократична держава прагне втілити в національному законодавстві загальнолюдські цінності, які закріплено в різних міжнародних актах чи інших джерелах [6, с. 3].

Останнім часом в Україні відбулися значні зміни у сфері релігійного життя: розширилися межі релігійної свободи в суспільстві, кардинально змінилися характер та інтенсивність участі релігійних організацій у житті соціуму. Однією з примітних рис сучасних релігійних організацій є прагнення активної участі в усіх сферах життя суспільства, у тому числі й у сфері національного державотворення, формування нової політичної еліти та національної свідомості

та патріотизму. Сьогодні стає звичною присутність представників релігійних громад на політичних, культурних, освітніх та соціальних заходах.

Роль релігійних інституцій у вирішенні соціальних проблем може бути дійсно значимою та може проявлятися в декількох аспектах їх діяльності. По-перше, релігійні організації, які мають значний духовний потенціал, можуть відіграти важливу роль у вирішенні соціальних проблем завдяки таким соціальним аспектам релігії, як світоглядний, інтегруючий, регулюючий та комунікативний. У процесі реалізації найважливіших соціальних функцій релігії створюється згуртована організація віруючих, у якій діють особливі етичні стандарти, створюється особливий комунікативний простір і особливим чином регулюється поведінка. По-друге, релігійні організації володіють особливими соціально-психологічними засобами впливу на людину і суспільство, які накопичувалися століттями та мають здатність корегувати важливі риси особистості й впливати на її світоглядні й споживчо-мотиваційні сторони [7, с. 58].

Релігійні організації прагнуть, з одного боку, інтенсифікувати релігійне життя своїх членів, зробити віру в релігійні догмати центром їх духовного життя і головним чинником, що мотивує їх поведінку. Забезпечуючи права людини на свободу віросповідання, релігійні організації припускають і визнають лише такі обмеження в цій сфері, які диктуються необхідністю захисту конституційного ладу, громадського порядку, суспільної моралі, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, збереження традиційної релігійної культури суспільства, а також узгоджуються з нормами і принципами міжнародного права. Дбаючи про консолідацію українського суспільства, релігійні організації докладають зусиль до пошуку та встановлення балансу (узгодження) інтересів віруючих і невіруючих громадян та їхніх об'єднань, досягнення взаєморозуміння та взаємної толерантності між ними, забезпечення міжконфесійної стабільності, запобігання виникненню конфліктів на релігійній основі, протистоянню церкв (релігійних організацій), у тому числі в питаннях розподілу сфер їхнього впливу на території України, повернення їм націоналізованого в минулому майна релігійного призначення [8, с. 95].

Загалом можна констатувати, що питання ухвалення нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» вже давно визріло, оскільки Україна має відповідні міжнародні зобов'язання перед Парламентською Асамблеєю Ради Європи, та й європейський вектор розвитку Української держави потребує від неї подальшого продовження та поглиблення демократичних перетворень в усіх сферах суспільного життя і в галузі свободи світогляду та віросповідання, зокрема державно-церковних відносин та їх належного оформлення в національному

законодавстві. Тому можна висловити сподівання, що процеси з удосконалення чинного законодавства в цій галузі приведуть до його відповідності не лише до вимог Ради Європи, але й відповідно до вимог часу і позитивно позначаться на подальшому розвитку українського суспільства, релігійних спільнот і всьому спектрі державно-церковних (релігійних) відносин.

До позитивних зрушень у питанні взаємовідносин між релігійними організаціями і державою в останній час можна віднести введення в Україні інституту капеланства. Капелани у всі часи зміцнювали релігійну і національну свідомість військовослужбовців. Запровадження цього інституту було внаслідок прийняття розпорядження Кабінету Міністрів України «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі» від 2 липня 2014 року, яким передбачено положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі. У контексті зазначеного важливим етапом у подальшому вдосконаленні взаємовідносин між релігійними організаціями і державою є внесення на розгляд парламенту законопроектів, спрямованих на запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових і правоохоронних органах, а також в установах Державної пенітенціарної служби. Так, законопроектом № 1153 пропонується запровадити інститут військових священнослужителів (капеланів), які здійснюють душпастирську опіку на добровільних засадах у Збройних Силах України, Державній прикордонній службі України, Внутрішніх військах МВС України [2].

Крім того, на нашу думку, до позитивних змін також було віднесено рішення Вищої атестаційної комісії України від 15 травня 2010 року про включення богослов'я (теології) в перелік дисциплін, за якими може відбуватись захист наукових дисертацій та здобуття наукових ступенів. Отже, Закон України «Про освіту» повинен містити безпосередньо визначення релігійної освіти та її основні особливості. Вважаємо, що релігійна освіта – це можливість громадян України та осіб без громадянства вільно вивчати та навчатися обраної релігії, а також виконувати як навчальну, так і виховну функції.

Висновки. Незважаючи на те, що до завершення суспільних перетворень, курс на які взяла Україна, ще далеко, проте вже сьогодні очевидно, що без подібних змін не буде повноцінного демократичного правового громадянського суспільства, а в сучасній Україні вплив церкви як інституту громадянського суспільства є більш потужним, ніж вплив політичних партій або державних діячів, що підтверджують результати численних соціологічних опитувань і суспільних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скрипнюк О. Соціальна, правова держава в Україні / О. Скрипнюк. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. – 600 с.
2. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52590.

3. Рябко І.В. Правове регулювання релігійних організацій в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Ptdu/2011_3/files/PD311_31.pdf.
4. Карпунчев В.П. Прогалини в адміністративно-правовому регулюванні статусу релігійних об'єднань в Україні / В.П. Карпунчев // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 4. – С. 26–35.
5. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон УРСР від 23 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 2009. – № 23. – Ст. 282.
6. Кочкадан А. Право на свободу світогляду і віросповідання людини в Україні і проблеми законодавчого забезпечення його реалізації / А. Кочкадан // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2008. – Вип. 47. – С. 3–10.
7. Манжалій Х. Соціальна діяльність нових релігійних інституцій в сучасній Україні / Х. Манжалій // Релігія та соціум. – 2008. – № 1. – С. 58–60.
8. Кочкадан А. Загальні засади взаємодії держави і релігійних об'єднань в Україні: новелізація правового регулювання / А. Кочкадан // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2009. – Вип. 49. – С. 95–100.

УДК 342.11.2

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО НОТАРІАТУ

HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE EMERGENCE OF MODERN UKRAINIAN NOTARY

Бисага Ю.Ю.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
приватний нотаріус*

Стаття присвячена висвітленню окремих особливостей становлення інституту нотаріату в Україні. Автор виокремлює деякі нормативні документи, що суттєво впливали на статус органів нотаріату протягом періоду його розвитку.

Ключові слова: нотаріат, нотаріус, нотаріальні органи, державні нотаріальні контори, приватні нотаріальні контори.

Статья посвящена освещению отдельных особенностей становления института нотариата в Украине. Автор выделяет некоторые нормативные документы, которые существенно влияли на статус органов нотариата в течение периода его развития.

Ключевые слова: нотариат, нотариус, нотариальные органы, государственные нотариальные конторы, частные нотариальные конторы.

The article is devoted to some particularities of the Institute of Notaries in Ukraine. The author distinguishes some regulations that significantly affect the status of notariatu during his period of development.

Key words: notaries, notary, notaries, notary public, private notaries.

Постановка проблеми. Тематика цього дослідження зумовлена невинним зростанням авторитету та значення нотаріату в сучасному суспільстві. Діяльність нотаріату має незаперечний вплив на більшість сфери суспільно-правового життя і тому потребує правового регулювання та реформування нотаріальної діяльності, зважаючи на багато прогалин у сучасному нотаріаті. Функцію нотаріату в сучасному суспільстві неможливо переоцінити, тому що нотаріат – це сполучна ланка між різнобічними інтересами, що стикаються, а тому, звичайно, зростає й інтерес до історії нотаріату.

Метою дослідження є детальне вивчення та аналіз історії становлення та зародження вітчизняного нотаріату в складних історичних умовах нашої держави.

Зважаючи на це, тема історії нотаріату здається беззаперечною та актуальною. Як інститут права, нотаріат уперше з'явився в Стародавньому Римі в III столітті до н.е. Перша згадка про фах «табеліонів» прийшла із часів римського імператора Костянтина, (316 рік до н.е.). Зазначені особи були недержавними

службовцями, але були під контролем держави, складали за винагороду юридичні акти, судові папери, проєкти правочинів та інші документи юридичного значення [1, с. 49]. Саме цей, один із найдавніших інститутів придбав пізніше назву «нотаріат». Історія українського нотаріату відзначається особливостями в такій мірі, у якій був історичний процес розвитку української нації, держави і права. Спочатку на Русі складання письмових актів під час укладення правочинів були виключним явищем. Наприклад, у «Руській Правді» немає жодної вказівки на письмові документи, як на докази існування юридичних відносин. Перші писемні правочини на Україні-Русі починають з'являтися в період феодальної роздробленості в XII столітті. Це окремі уставні і жаловані грамоти удільних князів, а також деякі окремі документи приватних осіб, основним змістом яких було купівля та продаж прав на землю та холопів.

У Галицько-Волинському князівстві такими документами були: Грамота князя Івана Ростиславовича (1134 рік), «Рукописаніє» князя Володимира Васи-